

อธิบายว่าด้วยหอพระสมุดวชิรญาณ

แล

พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร

ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราชบัณฑิตยสภาจัด

พิมพ์
เมื่อขาล พ.ศ. ๒๔๖๘

พิมพ์สำหรับชั่งแ่งแก่ผู้มาชม

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

พระเบ็ญน

ทย

027.5593

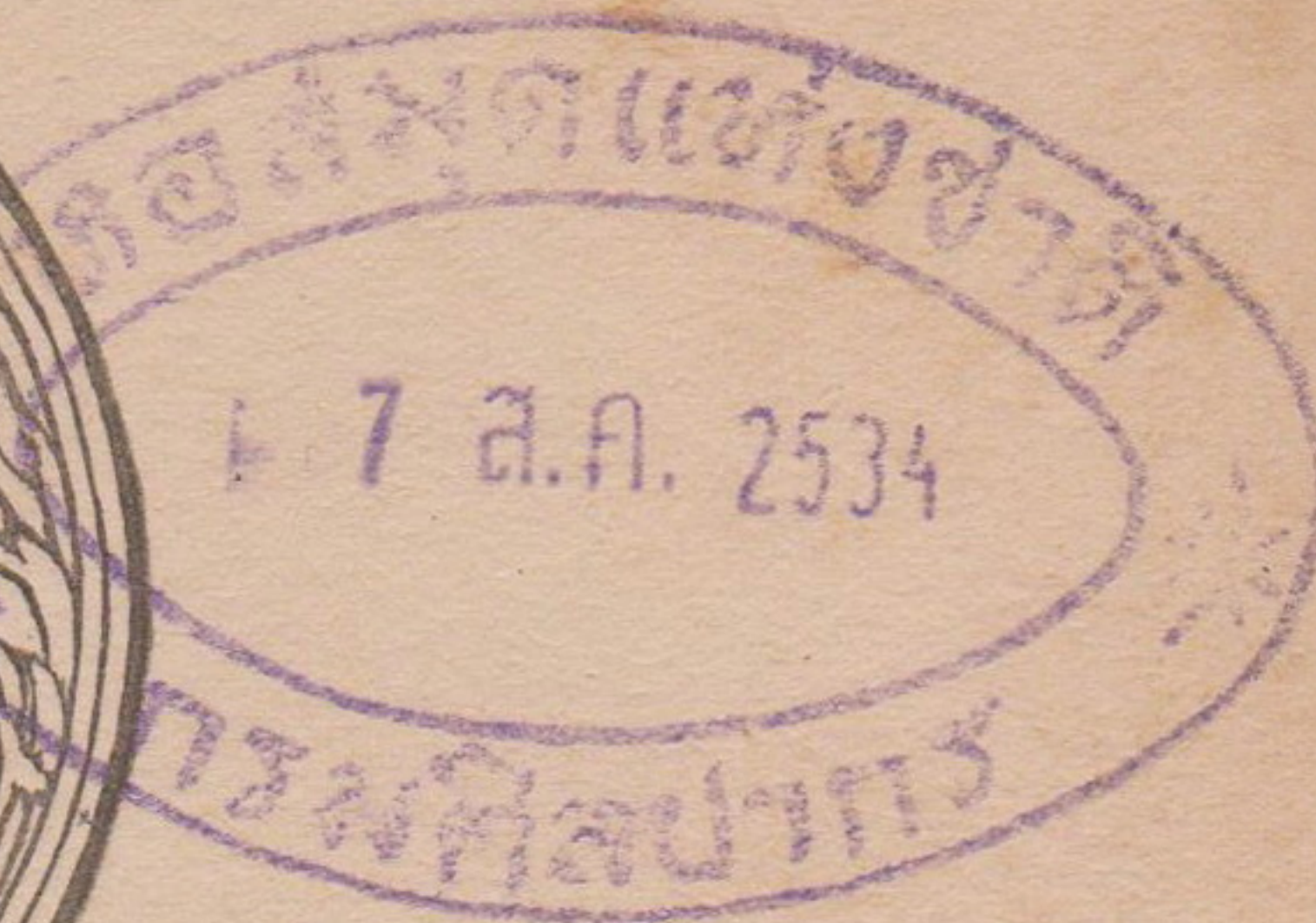
อ146

พระพรหมมุนี ^๑ พร้อมด้วยคณะธรรมทาน
ร่วมใจกันให้สดุดะเด่ม ^๕ ไว้สำหรับห้องสมุด
วัดสระเกศ ^๒ กรุงเทพมหานคร ^๓ . น. ด. ว. ร. ๕๕๓
ในการบำเพ็ญกุศลถวายแด่ท่านที่เป็นเจ้าอาวาส
วัดบรมนิวาสที่ล่วงลับไปแล้ว, ทั้งท่านที่เป็นต้น
วงศ์ธรรมยุต จังหวัดอุบลราชธานี, ทั้งพระ
อุปัชฌายาจารย์, ทั้งมารดาบิดาญาติมิตร, ทั้ง
ท่านที่มีอุปการคุณ ตลอดจนตัดศรัทธาทุกหมู่เหล่า
ใน ๓ ภูมิจึงได้รับผลแห่งบุญนี้ คุณคนได้บำเพ็ญ
เองทุกถวณหน้าเทอญ.

วัดบรมนิวาส. ๒๑ ตุลาคม ๒๔๘๐

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมราชินีนาถ
ห้องสมุดพุทธสมาคม
จังหวัดนครราชสีมา

อธิบายว่าด้วยหอพระสมุดวชิรญาณ

แล

พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร

ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราชบัณฑิตยสภาจัด

พิมพ์
เมื่อชลา พ.ศ. ๒๔๖๙

พิมพ์สำหรับขเจงเกผู้มาชม

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

กรมการปกครอง

๑

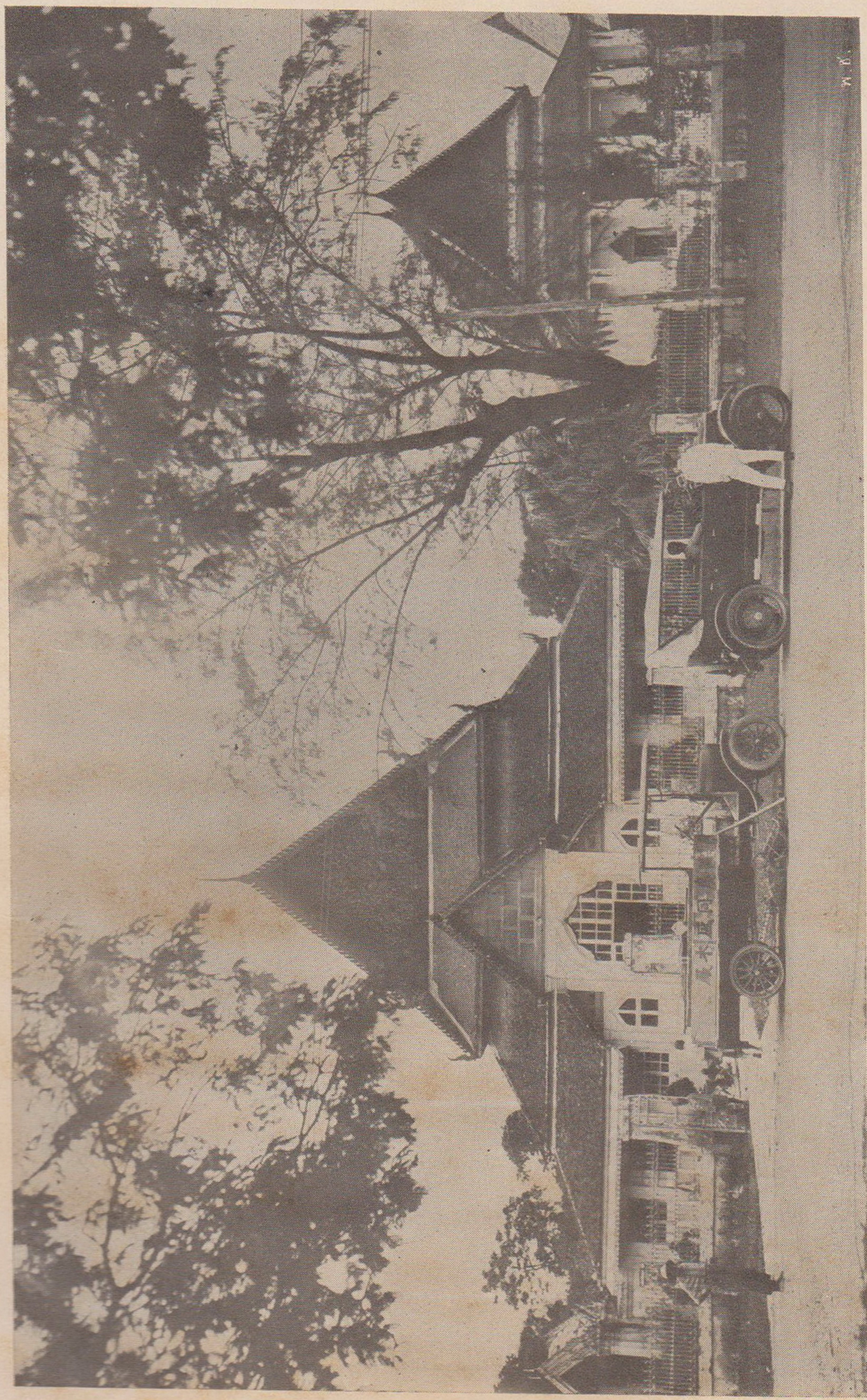
กรมการปกครอง

เลขที่ ๖๖๖๖๖๖

เลขที่ ๐๒๗.๕๕๙๓

๑๑๔๖

เลขทะเบียน ๒๓๔ ๒ ๑๘๘๘๑

พระราชวังบวรสถานมงคล
ซึ่งจัดเป็นหอพระสมุดวิจิตรญาณเมสขนิพิตภัณฑ์สถาน
ใน พ. ศ. ๒๔๖๕

สารบารพ์

อธิบายว่าด้วยหอพระสมุทวชิรญาณแลพิพิธภัณฑสถาน

สำหรับพระนคร	หน้า ๑
ว่าด้วยการตั้งพิพิธภัณฑสถาน	๑
ว่าด้วยพระราชวังบวร	๒
ว่าด้วยพระที่นั่งศิโฆฆพิมาน	๓
ว่าด้วยหอพระสมุทวชิรญาณ	๔
สิ่งสำคัญในหอพระสมุทวชิรญาณ	๖
พิพิธภัณฑสถาน	๕
พระที่นั่งพุทธโศภนารักษ์	๗
สิ่งสำคัญในพระที่นั่งพุทธโศภนารักษ์	๗
พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย	๑๒
สิ่งสำคัญในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย	๑๒
มุขกระสันพระที่นั่งอิศราวินิจฉัยต่อกับพระวิมาน	๑๔
พระวิมาน	๑๔
พระที่นั่งภิมขมณเฑียร	๑๕
พระที่นั่งทักษิณภิมข	๑๖
พระที่นั่งบรรพภิมข	๑๖
พระที่นั่งวายุสถานอมเรศวร	๑๗
พระที่นั่งปฤษฎางภิมข	๑๘

พระที่นั่งอตรารัถิมา
 พระที่นั่งปัจฉิมาภิมุข
 มุขเค็ดคานตวันตก
 พระที่นั่งวสันตพิมาน
 พระที่นั่งพรหมเมศธาดา

หน้า ๒๐
 ,, ๒๐
 ,, ๒๐
 ,, ๒๓
 ,, ๒๓

อธิบายว่าด้วยหอพระสมุทวชิรญาณ

แล

พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร

ว่าด้วยการตั้งพิพิธภัณฑสถาน

การจัดตั้งพิพิธภัณฑสถาน คือรวบรวมสิ่งของต่าง ๆ ที่พงษม
จักรพรรดิไว้ให้คนดูในสถานที่อันเดียวกัน ดูเหมือนในประเทศสยามนี้
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้ทรงพระราชดำริห์จัดตั้ง
ขึ้นก่อน ด้วยปรากฏว่าทรงสร้างพระที่นั่งองค์หนึ่งสำหรับเสด็จประทับ
เป็นทรงใหญ่ฐาน แลจัดตั้งของต่าง ๆ ดังกล่าวมา ที่ริมพระที่นั่งอมรินท
รวินิจฉัยทางบ้านสวนนอก (ตรงที่สร้างพระที่นั่งจักรทิพโยภาสเดิวนั้น)
ชื่อว่า “พระที่นั่งราชฤดี” เมื่อเซอร์ยอนเบาวริงอัครราชทูตอังกฤษ
เข้ามาทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีในปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๘๘ ได้
ไปรุด ๆ ให้เข้าไปรเวตที่พระที่นั่งราชฤดีนั้น ต่อมาเมื่อทรงสร้างพระ
อภิเนาวนิเวศน์ขึ้นข้างหลังพระที่นั่งสุทไธสวรรย์เป็นที่เสด็จประทับ ก็ทรง
สร้างพระที่นั่งนอกองค์หนึ่ง ชื่อว่าพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ (อยู่
ตรงที่สร้างพระที่นั่งวิมลเมฆปราสาทเดิวนั้น) เป็นที่จัดตั้งของ
ต่าง ๆ เช่นเดียวกัน แลใหญ่กว่าพระที่นั่งราชฤดี แต่พิพิธภัณฑ
สถานสำหรับพระนครนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ไปรุด ๆ ให้เริ่มจัดตั้งขึ้นนอกคอกเคียบ (คือหอสหทัยสมาคมบัดนี้)
เมื่อปีจอ พ.ศ. ๒๔๓๗ เรียกว่า “มิวเซียม” พิพิธภัณฑสถานตั้งอยู่

พ.ศ. ๒๓๒๕
 ทนสืบมา ๓๓ ปี

จนเมื่อกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญทิวงคตแล้ว
 ประกาศเลิกตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ที่พระราชวังบวร ฯ
 วังอยู่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรด ฯ
 ให้ย้ายพิพิธภัณฑสถานมาตั้งในพระที่นั่งพระราชวังบวร ฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐
 อาศัยพระที่นั่งแต่ตอนข้างหน้าวงจกตั้งพิพิธภัณฑสถาน คือพระที่นั่ง
 คิวโมกขพิมานหลัง ๑ พระที่นั่งพุดไฉศวรรย์หลัง ๑ แลพระที่นั่งอิศรา
 วินิจฉัยหลัง ๑ ตลอดเวลา ๓๕ ปี จนถึงรัชกาลปัจจุบันนี้ พระบาท
 สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะทรงบำรุงพิพิธภัณฑ
 สถานให้สมเกียรติยศของประเทศสยาม จึงโปรด ฯ ให้รวมการ
 พิพิธภัณฑสถานเข้ากับหอพระสมุดสำหรับพระนคร แลทรงสถาปนา
 กรรมการหอพระสมุดขึ้นเป็นราชบัณฑิตยสภาใน พ.ศ. ๒๔๖๕ แล
 พระราชทานที่พระราชมนเทียรสถานตลอดทั้งบริเวณพระราชวังบวร ฯ ให้
 จัดเป็นพิพิธภัณฑสถานแลหอพระสมุดสำหรับพระนคร

ว่าด้วยพระราชวังบวร ฯ

พระราชวังบวรสถานมงคลที่ตั้งหอพระสมุดวชิรญาณแลพิพิธภัณฑ
 สถานอยู่บัดนี้ เป็นของสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ทรง
 สร้างพร้อมกักรัตนโกสินทร เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ เดิมบริเวณกว้าง
 ใหญ่กว่าเดิมนั้นมาก เมื่อเลิกตำแหน่งกรมพระราชวังบวร ฯ แล
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรด ฯ ให้ตัดที่บริเวณวัง
 ไปใช้ราชการอื่น คือ คำนวณออกกรอ้อมกำแพงบริเวณวังชั้นนอก

ทำห้องสนามหลวงแลถนนหน้าพระธาตุ (รอยแนวข้อมกำแพงยังพอ
 สังกะเห็นได้ ในห้องสนามหลวง) ด้านใต้แบ่งที่ไปตั้งคลังแสง (ซึ่ง
 มีกำแพงใบเสมาอยู่เป็นสำคัญ) ด้านตะวันตกแบ่งที่ตอนหลังวังลงไป
 จนริมแม่น้ำสร้างโรงทหาร ด้านเหนือกำแพงวังทำสนามแลปลูก
 ตกสามหลัง ซึ่งเดิมเป็นสำนักการกระทรวงธรรมการ แลปราบ
 ที่ไปทางวัดบรรณสถานสุทธาวาสครั้งทำเป็นพระเมรุพินาน เคียงอยู่
 ในกระทรวงยุติธรรม คงเป็นวังอยู่แต่บริเวณพระราชมนเทียรสถาน
 ครั้นถึงรัชกาลที่ ๖ เจ้านายฝ่ายในพระราชวังบวร ฯ เหลืออยู่น้อย
 พระองค์ จึงโปรด ฯ ให้ย้ายไปประทับในพระบรมมหาราชวัง พระ
 ราชทานที่พระวิมานแลพระราชมนเทียรตอนในให้เป็นโรงทหาร แลให้
 ย้ายโรงราชรถมาสร้างขึ้นข้างหน้า ครั้นถึงรัชกาลปัจจุบันนี้ โปรด ฯ ให้
 ย้ายทหารไปอยู่ที่วังจันทร์ แลพระราชทานที่ตอนพระราชมนเทียร
 สถานทั้งบริเวณให้จัดตั้งหอพระสมุดวชิรญาณแลพิพิธภัณฑ์สถาน

พระที่นั่งคิวโมกขพินาน

พระที่นั่งคิวโมกขพินานที่จัดเป็นหอพระสมุดวชิรญาณบัดนี้ เรียก
 กันแต่ก่อนอีกนามหนึ่งว่า “พระที่นั่งทรงปืน” ตามชื่อท้องพระโรงครั้ง
 กรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ทรงสร้าง
 พร้อมกับพระราชวังบวร ฯ เดิมเป็นท้องพระโรง แลได้เป็นที่ประดิษฐาน
 พระศพสมเด็จพระบวรราชเจ้าพระองค์นั้น ตั้งแต่รัชกาลที่ ๒ มา

เป็นแต่ทำการพระราชพิธีพิเศษต่าง ๆ แลสมเด็จพระบรมราชาเจ้า
มหาศักราชพลเสพย์ ทรงปฏิสังขรณ์ใหม่อีกครั้งหนึ่ง เติมนิพนธ์
หนังสือ ฟังมาทำฝ่ามือแก้ไขใช้เป็นพิพิณอักษรสถานใน พ.ศ. ๒๔๓๐

หอพระสมุดวชิรญาณ

หอพระสมุดวชิรญาณนั้น เติมนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมพระหฤทัยกันทรงขึ้นเฉลิมพระเกียรติยศ
สมเด็จพระบรมชนกนาถ เมื่อยมะแม พ.ศ. ๒๔๒๖ แต่แรกอาคารตั้ง
ห้องชั้นตามกระชั้นพระที่นั่งจักรีมหาปราสาททางตะวันตก แล้วมาตั้ง
ที่ตึกที่มดาบตรงหน้าพระที่นั่งจักรี เมื่อยกญ พ.ศ. ๒๔๓๐ แล้วย้ายออก
มาตั้งที่ตึกอื่นเป็นหอสหทัยสมาคมคน เมื่อยเถาะ พ.ศ. ๒๔๓๔
หอพระสมุดวชิรญาณเป็นหอสมุดของสโมสรสมาชิกลอยตลอดสมัยที่กล่าว
มา รวมเวลา ๒๑ ปี

ครั้นถึงมะโรง พ.ศ. ๒๔๔๗ ในบัดนั้นถึงอภิลักขิตสมัย นับแต่
พระบรมราชสมภพ แห่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาครบ
๑๐๐ ปี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์
จะทรงสถาปนาอนุสาวรีย์เฉลิมพระเกียรติยศสมเด็จพระบรมชนกนาถให้เป็น
ของถาวรสักอย่างหนึ่ง ทรงพระราชดำริว่า ในประเทศสยาม
นี้ยังไม่มีหอสมุดสำหรับพระนคร จึงทรงชักชวนพระราชภาดาแล
ภคินีให้ทรงอุทิศถวายหอพระสมุดวชิรญาณเป็นหอพระสมุดสำหรับพระ
นคร อยู่ในความบำรุงรักษาของรัฐบาลต่อไป ทุกพระองค์ก็ทรง

พระดำริห์เห็นชอบด้วยพระราชบริหาร จึ่งโปรด ฯ ให้รวมหอพระสมุด
 วิจารณ์กับหอสมุดมณฑลไชยธรรม แลหอสมุดพุทธศาสนสังคหกิจตั้ง
 เป็นหอพระสมุดสำหรับพระนคร โดยประกาศพระบรมราชโองการ

เมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๔๘ แลทรงพระกรุณาโปรด ฯ
 ให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมือยังเสด็จดำรงพระยศ
 เป็นสมเด็จพระยพราช ทรงดำรงตำแหน่งเป็นสภานายกเป็นต้นมา

ถึงรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรด ฯ
 ให้ซ่อมแซมตึก “ถาวรวัตถุ” ซึ่งสร้างค้างอยู่ที่วัดมหาธาตุให้สำเร็จ
 แล้ว พระราชทานให้ใช้เป็นหอพระสมุดสำหรับพระนคร ได้เสด็จ
 พระราชดำเนินไปเปิดเมื่อวันที่ ๖ มกราคม เนื่องในพระราชพิธีเฉลิม
 พระชนมพรรษา ปีมะโรง พ.ศ. ๒๔๕๘

ครั้นถึงรัชกาลปัจจุบันนี้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานหนังสือในห้องพระสมุดส่วน
 พระองค์ของสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
 เกาเจ้าอยู่หัว ให้เป็นมรดกแก่หอพระสมุดสำหรับพระนคร แลได้เสด็จ
 ไปทอดพระเนตรถึงหอพระสมุด ฯ ทรงพระราชดำริห์ว่าตึกที่หน้า
 วัดมหาธาตุนั้น แม้แต่เก็บหนังสือของหอพระสมุดวิจารณ์ก็ต้องตั้งตู้
 ยัดเยียดอยู่แล้ว จะรวมสมุดพระราชทานใหม่เข้าไว้ด้วยกันกับหนังสือ
 เดิม ที่หาพอไม่ จึ่งโปรด ฯ ให้จัดหอพระสมุดสำหรับพระนครแยก
 ออกเป็น ๒ หอ หอหนึ่งให้คงเรียกว่า “หอพระสมุดวิจารณ์”

สำหรับเก็บหนังสือแจกหมายเหตุของเก่า อันเป็นหนังสือเขียนแล
 จานเป็นพน สำหรับราชบัณฑิตนักเรียนผู้แสวงหาความรู้จะ
 สอดสวน แลให้เป็นสถานที่จัดการพิมพ์หนังสือของหอพระสมุดฯ ด้วย
 อีกหอหนึ่งให้เรียกว่า “หอพระสมุดวชิราวุธ” เป็นที่เก็บรักษาหนังสือ
 ฉบับพิมพ์ทั้งภาษาไทยแลภาษาต่างประเทศ กับทั้งรูปฉายาลักษณ์แล
 หนังสือพิมพ์ข่าวต่าง ๆ สำหรับมหาชนจะได้ไปมาอ่านได้ตามประสงค์
 หอพระสมุดวชิราวุธให้จัดตั้งณตึกหน้าวัดมหาธาตุ ส่วนหอพระสมุด
 วชิรญาณนั้น เพราะหนังสือเก็บรักษาไว้ในตู้ลายทองของโบราณ
 เป็นพน แลมีศิลาจารึกของโบราณอยู่มากด้วยอีกอย่าง ๑ ถ้าจัด
 ตั้งในตึกแบบโบราณย่อมจะสมกัน จึงโปรดฯ ให้ย้ายหอพระสมุด
 วชิรญาณมาตั้งอยู่ณพระที่นั่งวิมุกตพิมานด้วยประการฉะนี้

หอพระสมุดวชิรญาณก็ดี พิพิธภัณฑ์สถานก็ดี ในชั้นนี้พึงย้าย
 แลขยายการที่จัดออกไปให้มากยิ่งขึ้นด้วย ในหนังสือจะพรรณนาว่า
 ด้วยสิ่งของซึ่งควรดูควรชมรายสิ่งไปให้ถ้วนถี่ยังไม่สามารถจะทำได้
 เพราะฉะนั้นจะกล่าวถึงแต่สิ่งสำคัญแลอธิบายพอเป็นเลาความ

สิ่งสำคัญในหอพระสมุดวชิรญาณ

๑. พระบรมรูปเท่าพระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เขียนสีน้ำมัน ประดิษฐานอยู่ในประธานด้านตะวันตก เป็นของ
 พระราชโอรสธิดาทรงสร้างแต่เมื่อตั้งหอพระสมุดวชิรญาณ

๒. ไตรศักราชกระตานครวน ที่ตั้งอยู่หน้าพระบรมมหาราชวัง เป็น
 ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับทรงคำนวณเลข
 เติมตั้งอยู่ในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว พระราชทานมารักไว้ในหอพระสมุด ฯ

ของทั้ง ๒ สิ่งที่ถูกกล่าวมาเป็นของประจำอยู่ในหอพระสมุดวชิรญาณ
 สืบมาแต่แรกตั้ง นับเวลาจนบัดนี้ได้ ๔๒ ปี

๓. ตึลายทองของโบราณ ที่ใช้ใส่หนังสือในหอพระสมุด
 วชิรญาณ เป็นฝีมือสร้างแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีมาก สร้างใน
 สมัยกรุงธนบุรีก็มี ที่สร้างในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เพียงในรัชกาล
 ที่ ๔ ถ้าว่าโดยอายุ มีตั้งแต่ ๒๕๐ ปีลงมาถึง ๖๐ ปีเศษ ตูเหล่านี้
 เติมสร้างสำหรับใส่คัมภีร์พระไตรปิฎก มีแยกย้ายอยู่ตามวัดทั้งใน
 กรุง ฯ แลหัวเมือง เมื่อแรกตั้งหอพระสมุดสำหรับพระนคร ต้องการ
 ตูใส่หนังสือซึ่งได้เพิ่มเติมมาก กรรมการปรึกษากันเห็นว่าตึลายทอง
 ของโบราณซึ่งมีอยู่ตามพระอาราม มีหนังสือเก็บอยู่ก็มี วางเปล่า
 อยู่ก็มาก มักชำรุดแลเป็นอันตรายไปเสีย ตูชนิดนี้เป็นของสร้าง
 โดยฝีมืออันประณีต แลมีแต่ในประเทศสยามประเทศเดียว สมควร
 จะรักษาไว้ให้อยู่ถาวร จึงไปขอตึโบราณที่ว่างอยู่ตามพระอารามมา
 ใช้ใส่หนังสือในหอพระสมุด ฯ ครั้นพระสงฆ์มาชมหอพระสมุด ฯ
 เห็นว่าตึต่างตึรักษาไว้คงงาม ก็พากันนิยมยินดียอมอนุญาตถวายตึ
 โบราณแก่หอพระสมุด ฯ มากขึ้นโดยอันตึมา เห็นจะกล่าวได้ว่าตึ

๘

โบราณอย่างนี้เป็นฝีมืออย่างเอกแลเก่าที่สุด เคียนมาอยู่ในหอ
พระสมุด ฯ แทบทั้งนั้น ถ้าชอบชมฝีมือแลแบบอย่างช่างเขียนไทย
แต่โบราณ ก็อาจดูได้แทบทุกใบ

๔. หีบโบราณสำหรับใส่พระไตรปิฎก เคียนอยู่ตามพระอาราม
อย่างเคียนกับตู้ทึบลำมาแล้ว เป็นของสร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยา
แทบทั้งนั้น เลอกมารักษาไว้ในหอพระสมุด ฯ แต่ทลวกลายงาม

๕. ศิลปารึกของโบราณ เก็บรวบรวมมาแต่ที่ต่าง ๆ ในประเทศ
สยามนี้ ที่จัดตั้งไว้ทางเฉลียงด้านเหนือล้วนจารึกภาษาไทยแต่สมัย
พระมหากษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงกรุงสุโขทัย มีพระเจ้ารามคำแหง
มหาราชเป็นต้น ตลอดจนมาจนในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี
ศิลปารึกซึ่งเรียบเรียงตั้งไว้ทางเฉลียงด้านใต้ เป็นจารึกภาษามอญบ้าง
ภาษาบาลีบ้าง ภาษาสันสกฤตบ้าง อันเป็นของสร้างไว้แต่ครั้งลาว แล
ครั้งเมื่อพวกขอมเป็นใหญ่อยู่ในประเทศสยามนี้ ตลอดจนมาจนสมัย
กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี

๖. ตัวอย่างผ้าลายอย่างต่าง ๆ ซึ่งใส่กรอบกระจกทำลัษแล
ตั้งไว้ ล้วนเป็นของโบราณซึ่งแบบอย่างลวกลายเลิกสูญไปแล้ว
เหลืออยู่แต่ที่เป็นผ้าห่อคัมภีร์พระไตรปิฎกของโบราณ หอพระสมุด ฯ
ได้มา จึงเลือกออกทำเป็นลัษแลไว้เพื่อจะให้เห็นตัวอย่างลวกลายของ
โบราณ

พิพิธภัณฑสถาน

พระที่นั่งพุทไธสวรรย์

พระที่นั่งองค์นี้ สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ทรง
สร้างเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ เมื่อราวปีมะแม พ.ศ. ๒๓๓๘
เมื่อสมเด็จพระบรมราชเจ้าพระองค์นั้นสวรรคตแล้ว เชิญพระพุทธรูปสำคัญ
ลงไปประดิษฐานไว้ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระที่นั่งพุทไธสวรรย์
ใช้เป็นท้องพระโรง แลได้ตั้งพระศพสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนา
นุรักษ์ ในรัชกาลที่ ๒ จนถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้เชิญพระพุทธรูปสำคัญกลับไปประดิษฐานไว้ใน
พระที่นั่งพุทไธสวรรย์อย่างเดิม

สิ่งสำคัญมีอยู่ที่พระที่นั่งองค์นี้ คือ

๑ รูปพระนารายณ์ทรงบน อยู่ท่าเคยพระที่นั่งคชกรรมประเวศ
ข้างตอนหน้า เป็นของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
พระราชดำริให้หล่อขึ้น เดิมจะนำไปตั้งที่หน้าตำหนักพระราชวัง
บ้านปืน เมืองเพชรบุรี แต่การสร้างค้างอยู่เมื่อสิ้นรัชกาลที่ ๕

๒ ระฆังใหญ่ตั้งไว้บนศาลา ระฆังใบนี้ พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้หล่อขึ้นสำหรับตีท่มโมงที่โรงนาฬิกา
ริมประตูเทวาพิทักษ์เมื่อเสด็จประทับอยู่ณพระอภิเนาวนิเวศน์

๓ พระพุทธสิหิงค์ พระพุทธรูปอันทรงพระนามพระพุทธสิหิงค์
 เรื่องตำนานมีอยู่ว่า เติมพระเจ้ากรุงลงกาองค์ ๑ ทรงสร้างขึ้นไว้เมื่อก่อน
 พ.ศ. ๑๘๐๐ พระเจ้านครศรีธรรมราชไปขอมาถวายสมเด็จพระร่วง (ราม
 คำแหง) พระเจ้ากรุงสุโขทัยฯ ทรงปฏิบัติบูชามาหลายรัชกาล จนสมเด็จพระ
 พระบรมราชาธิราชที่ ๑ กรุงศรีอยุธยาได้เมืองสุโขทัยเป็นเมืองขึ้น จึง
 เชิญพระพุทธสิหิงค์ลงมาไว้ในกรุงศรีอยุธยา พระมเหสีคิรายุทธขอ
 ให้พระยาฉันทดิศผู้เป็นบุตรไปไว้ณเมืองกำแพงเพชร พระยามหาพรหม
 เจ้าเมืองเชียงใหม่ยกกองทัพมาตีเมืองกำแพงเพชร พระยาฉันทดิศ
 ไม่ได้ยอมเป็นไมตรี พระยามหาพรหมจึงขอพระพุทธสิหิงค์ไปไว้เมือง
 เชียงราย ต่อมาพระยามหาพรหมเกิดวิวาทกับพระเจ้าแสนเมืองมาเจ้า
 นครเชียงใหม่ผู้เป็นหลาน พระเจ้าแสนเมืองมายกกองทัพไปตีได้เมือง
 เชียงราย จึงเชิญพระพุทธสิหิงค์ลงมาด้วยพระแก้วมรกตด้วยกัน พระ
 พุทธสิหิงค์อยู่มาในเมืองเชียงใหม่จนสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จไป
 ตีเมืองเชียงใหม่ได้ เมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๒๐๕ จึงเชิญพระพุทธสิหิงค์
 ลงมากรุงศรีอยุธยา ประดิษฐานไว้ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ พระ
 พุทธสิหิงค์อยู่ในกรุงศรีอยุธยาต่อมาตลอด ๑๐๕ ปี จนเสียพระนครแก่
 พม่าข้าศึก สมัยนั้นชาวเชียงใหม่ยังเป็นพวกพม่า จึงเชิญพระ
 พุทธสิหิงค์กลับไปไว้เมืองเชียงใหม่ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร
 ไทยได้เมืองเชียงใหม่กลับมาเป็นของไทย แต่ในสมัยนั้นผู้คนร่อยหรอ
 ไม่พอจะตั้งรักษาเมืองเชียงใหม่ไว้ต่อสู้นพม่าได้ ต้องทิ้งเมืองเชียงใหม่

๘. กลองวินิจฉัยเภา^๑ สร้างในรัชกาลที่ ๓ สำหรับราษฎรที่
เมื่อประสงค์จะถวายฎีกา (ฟังได้มายังพิพิธภัณฑสถานเมื่อพิมพ์หนังสือ
นี้แล้ว) เรื่องตำนานของกลองวินิจฉัยเภา พระศรีภูมิปริชาแต่งไว้เป็น
คำฉันท์ ดังนี้

๑๖ แรกเริ่มเดิมท่านเจ้าพระยา
อธิปัตย์เป็นประธาน

ศรีรัตนโกษา

๑๗ กรมท่าว่าที่พระทหาร^(๑)
ไปสร้างจันทบุรีมัย

รัชราชโองการ

๑๘ เลงเห็นไม้รักต้นกลม
คนคนหนึ่งปกป้อง

งามเทียบโตสม

๑๙ ให้ตัดทอนท่อนทำกลอง
ทลวงทลกลมกลึง

ดุจดท่อนทอง

๒๐ ขนหน้าหนึ่งกระบอกเผือกขิง
กระทบกระทุ่มทานทน

แล้ตอกกรากกรึง

๒๑ สั่งเสียนฤโฆษคำรณ
อรินพรันณัน

กีกก้องกาหล

๒๒ มาถวายสมเด็จเจ้านาย
ก็ชอบพระราชหฤทัย

เป็นความชอบมี

(๑) เป็นสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ในรัชกาลที่ ๔

๑ แขนงกลางทั้งกลองตรง
ขพานลอมองของไข	ยังบนพื้นผง
๑ พระประสาทพรวราชเรืองไสย
เกวอำนวยอวยนาม	สมญาวินิหัย
๑ ผิวถ้ำตระลาการทำความ
คดีผู้คโดยค	ยังขทขมีตาม
๑ ให้ท่มเท้งราชเกว
ต่างร้องถววยฎกา	ถวนตรวารถ
๑ ศุกรวาววันยกกลองมา
แลเดอนก้หกจวบกัน	แรมหกคำตรา
๑ ลุลลศักราชนัยพัน
เปนเศษไคเกาขระกา	ร้อยเกาสืบขึ้น
๑ สามคำชนเจตรมาค่า
พะยักษสืบสามคำวคม	ภัทรบทมาศกา
๑ ขันดาขำราชทุกกรม
ถอนำพระพฒนัสตยา	ถววยกรประนม
๑ กำหนดขหนึ่งสองครา
ประเวณสืบสากล	ตามราชขร
๑ ครันสามโมงข่ายขัตคล
พระครูผู้ใหญ่เปนประธาน	ให้ช่มสามนต

- ๑ ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑
ทพร๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑
- ๑ ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑
ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑
- ๑ ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑
ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑
- ๑ ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑
ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑
- ๑ ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑
ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑
- ๑ ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑
ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑
- ๑ ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑
ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑
- ๑ ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑
ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑
- ๑ ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑
ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑

ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑

ฦ๑ฦ๑ฦ๑ฦ๑

ฦ๑ฦ๑ฦ๑

ฦ๑ฦ๑ฦ๑

ฦ๑ฦ๑ฦ๑

ฦ๑ฦ๑ฦ๑

ฦ๑ฦ๑ฦ๑

ฦ๑ฦ๑ฦ๑

ฦ๑ฦ๑

ฦ๑ฦ๑

๑

ห้องสมุดพุทธสมาคม จังหวัดนครราชสีมา

๑๑

ให้ร่าง คกรักษาแต่เมืองนครลำปาง สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหา
สุรสิงหนาท ทรงพระราชดำริเห็นว่า พระพุทธรูปสี่หิรัญคเฑียรเป็นพระพุทธรูป
สำคัญในกรุงศรีอยุธยา โดยมีตำนานตั้งแสดงมา จึงได้โปรดให้
เชิญลงมายังกรุงเทพ ฯ เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๓๘

๔ ลายเขียนภาพผนังภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ เป็นฝีมือ
เขียนในคราวเมื่อสร้างพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ยังมีไต่แกไขเปลี่ยนแปลง
คกรักษาไว้ให้ชมฝีมือเขียนครั้งสมัยรัชกาลที่ ๑

๕ พระพุทธรูปยืนมีเรือนแก้วอยู่ข้างหลัง ขยายพระพุทธรูปสี่หิรัญคเฑียร
กล่าวกันว่า เป็นพระฉลองพระองค์เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรีองค์ ๑
เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราบุรีอภัยองค์ ๑ เดิมจะประดิษฐานอยู่ที่ไหนหาปรากฏ
ไม่ พึ่งเชิญมาไว้พระราชวังบวร ฯ เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระ
ย่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

๖ ตู้เขียนลายภาพเรื่องรามเกียรติ์ ๓ ใบ ซึ่งกันเป็นฝาประจน
ห้อง สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิพลเสพย์ทรงสร้างสำหรับใส่
พระไตรปิฎกเมื่อในรัชกาลที่ ๓ ทรงเลือกช่างเขียนที่ฝีมือดีในสมัยนั้น
มีชื่อปรากฏเจ้ากรมอ่อนคนหนึ่ง กับคนอื่นอีกให้เขียนถวาย

๗ พระพิมพ์ต่าง ๆ รวม ๔ ตู้ เป็นของกรรมการหอพระสมุดฯ
รวบรวม มีพระพิมพ์ทุกชนิดตั้งแต่โบราณมา ทั้งพิมพ์สำหรับพิมพ์พระ
นั้นก็หลายอย่าง เดิมอยู่ที่หอพระสมุด ฯ ย้ายมาไว้ในพิพิธภัณฑ
สถานคราวนี้

พระที่นั่งอิศราวินิจฉัย

ทรงสร้างพระที่นั่งองค์นี้ เมื่อในรัชกาลที่ ๑ แลที่ ๒ เป็นศาลาที่
 เฝ้ากรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จออกมุขเด็จ เรียกกันว่า “ทิมมawangค์”
 เพราะมีทิมล้อมสามด้าน แลทิมนั้นเป็นที่ประชุมราชบัณฑิตแปลหนังสือ
 เรืองมawangค์พงศาวดารลังกา ครั้นถึงรัชกาลที่ ๓ สมเด็จพระบรมราช
 เจ้ามหาศกทิพลเสพย์ ทรงสร้างท้องพระโรงเรียกว่าพระที่นั่งอิศรา
 วินิจฉัย แลเป็นที่ประดิษฐานพระศัพกรมพระราชวังบวร ฯ กับทั้ง
 พระบาทสมเด็จพระที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแต่บัดนั้นมา เมื่อย้ายพิพิธภัณฑสถาน
 มาตั้งในพระราชวังบวร ฯ เติมใช้พระที่นั่งอิศราวินิจฉัยเป็นคลัง ฟัง
 ซ่อมเป็นที่แต่งตั้งของพิพิธภัณฑสถานในคราวนี้

สิ่งสำคัญในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย

๑ ที่เฉลียงหน้ามีรูปศิลาอ่อน ๒ รูป ว่าเป็นรูปนักบุญเซนต์ปอล
 รูป ๑ รูปหญิงในพระราชสำนักของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสแต่โบราณ
 รูป ๑ รูปศิลา ๒ รูปนี้ เติมตั้งอยู่ข้างบันไดประตูกลางข้างหน้าพระ
 อุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จะไต่มาแต่ไหน แลเอามาตั้งไว้ที่นั้น
 เมื่อใดหาทราบไม่ แต่ไม่ปรากฏในจดหมายเหตุการปฏิสังขรณ์วัด
 พระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อรัชกาลที่ ๓ ว่ามีรูปทั้ง ๒ นี้ จึงสันนิษฐาน
 ว่า เห็นจะไต่มาตั้งที่ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามเมื่อในรัชกาลที่ ๔ แล
 สันนิษฐานต่อไปว่าจะพบที่ในพระราชวังเมืองลพบุรี แลเป็นของ
 บรรณาการครั้งสมเด็จพระนารายณ์

๒ ที่ในพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ทรงที่สุคข้างคานวันตก มีพระ
 ที่นั่งบุษบกมาลาของเดิมยังคงอยู่องค์ ๑ พระที่นั่งบุษบกมาลาองค์
 เป็นของสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ทรงสร้างเมื่อในรัชกาล
 ที่ ๑ ทรงที่ตั้งนั้นเป็นมณฑลพระวิมานเดิม ส่วนสิ่งของที่จัดตั้งใน
 พิพิธภัณฑสถานตอนพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ล้วนเครื่องสัมฤทธิ์แลโลหะ
 ของโบราณ แลสิ่งของที่จัดนั้น คือ

ก ที่ริมเสาในประธานจัดตั้งเทวรูปขนาดใหญ่ เทวรูปเหล่านี้
 เป็นของสร้างที่กรุงสุโขทัย ครึ่งพระร่วงก็มี สร้างครึ่งกรุงศรีอยุธยาก็มี
 เป็นฝีมือช่างไทยทั้งนั้น ไม่มีที่ไหนเหมือน

ข ในตู้กระจกใบย่อม ๆ ตั้งตรงกลางพระที่นั่ง ล้วนเครื่อง
 สัมฤทธิ์โบราณ เป็นฝีมือซ่อมเป็นพัน

ค ทางเฉลียงตั้งคู่ช่องละ ๒ ใบ ไว้พระพุทธรูป รูปพระโพธิสัตว์
 แลเทวรูปของโบราณอันหล่อด้วยโลหะเรียงตามสมัยโดยลำดับ นับแต่
 เฉลียงทิศใต้ข้างคานหน้าวงประทักษิณไป เป็นของสร้างครึ่งสมัย
 ทวารวดี สมัยศรีวิชัย สมัยลพบุรี สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัย
 รัตนโกสินทร แลถึงของที่สร้างมาแต่ต่างประเทศ

ฅ ที่ริมพระที่นั่งบุษบกมาลาข้างใต้ รอยพระพุทธรูปหล่อทอง
 สัมฤทธิ์ ครึ่งกรุงสุโขทัย พระเศียรพระพุทธรูปเมืองกำแพงเพชร
 ตรงกลางรูปโคอศุภราช เดิมอยู่ที่วัดพระพุทธรูป ข้างเหนือพระเศียร
 พระพุทธรูปแสนแสนมาแต่เมืองเชียงใหม่

मुखกระสัน

ห้องระหว่างพระที่นั่งอิศราวินิจฉัยกับพระวิมาน จัดตั้งเครื่องศิลา
ของโบราณ

๑. ก้านสถกทิศต์วันออกรูปพระคเณศ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้มาแต่เมืองสิงห์สำหรับ ประเทศชวา

๒. ทางคานใต้ ใต้เครื่องศิลาซึ่งได้มาแต่อินเดีย แลเครื่องศิลา
สมัยทวาราวดี สมัยศรีวิชัย ได้มาแต่พระปฐมเจดีย์ข้าง เมือง
ไชยาข้าง ทางริมผนังด้านตะวันตกแลคานเหนือตั้งเครื่องศิลาฝีมือช่าง
ขอมครึ่งสมัยลพบุรี

๓. เครื่องศิลาของโบราณที่เป็นชิ้นใหญ่ยัง จัดตั้งรายตามเฉลียง
พระวิมานตลอดไปโดยรอบ ทางคานใต้เครื่องศิลาสมัยทวาราวดี สมัย
ศรีวิชัย แลเครื่องศิลาซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
ได้มาแต่ประเทศชวา ทางคานเหนือเครื่องศิลาฝีมือช่างขอม ได้มา
แต่เมืองลพบุรีข้าง เมืองนครราชสีมาข้าง นครวัดข้าง ทั้งเครื่อง
ศิลาฝีมือช่างไทย ครึ่งกรุงสุโขทัยข้าง ครึ่งกรุงศรีอยุธยาข้าง

พระวิมาน

ตามแบบโบราณถือว่า ที่ประทับของพระราชาควรมีพระราช
มนเทียร ๓ หลัง (สันนิษฐานว่าตำราเดิมเห็นจะหมายความว่า มีวัง
๓ แห่ง) เป็นที่สำหรับประทับในระตูอื่นหลัง ๑ สำหรับประทับใน

ระกุ่มหลัง ๑ สำหรับประทับในระกุ่มหน้าหลัง ๑ ปราสาทซึ่งสร้าง
 ๓ องค์ในกรุงศรีอยุธยา แลหมู่พระราชมนเทียรในพระบรมมหาราชวัง
 กรุงเทพ ฯ ๓ หมู่ ก็เนื่องมาแต่ตำราที่กล่าวนี้ ลดส่วนลงมาจน
 ถึงพระวิมานในหมู่เดียว ก็สร้างเป็น ๓ หลัง เช่นที่สมเด็จพระบวร
 ราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ทรงสร้างในพระราชวังบวร ฯ นี้ สำหรับ
 ประทับตามระกุ่มกาล หลังใต้เรียกว่า “พระที่นั่งวสันตพิมาน”
 หลังกลางเรียกว่า “พระที่นั่งวายุสถานอมเรศ” หลังเหนือเรียกว่า
 “พระที่นั่งพรหมเมศธาดา” (เดิมเห็นจะช่ออย่างอื่น) แล้วทรงสร้าง
 มุขเชื่อมพระวิมาน ๓ หลัง ต่อกันเป็น ๖ มุข ใช้ออกเป็นพิพิธภัณฑ์
 สถานในคราวนี้ทั้งพระวิมาน ๓ หลังแลมุขทั้งปวง

พระที่นั่งภูมิขมณเทียร

ห้องมุขนี้เป็นมุขหน้าจัดตั้งเครื่องราชยานต่าง ๆ มีสิ่งสำคัญ คือ
 ๑ พระที่นั่งราเชนทรยาน สำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ทรงในารพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

๒ พระที่นั่งพุดตาล สำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง
 เลียบพระนคร แลเสด็จกระบวรพยุหยาตรา

๓ พระราชยาน ทรงเวลาเสด็จกระบวรราชโดยปรกติ

๔ สัปคับช้างพระที่นั่ง แลสัปคับช้างพระประเทียบ

๕ วอสมเด็จพระมหาสมณะ

๖ สัปคับมุกด์ (สันนิษฐานว่า เดิมเห็นจะเป็นของเจ้าอนุ
 เวียงจันทน์) ปรากฏว่าเจ้าจันทร์เทพประภาคุณ เจ้าเมืองมุกดาหาร

(เป็นหลานเจ้าอนเวียงจันท์) ให้เจ้าพระยาภูธราภัย สมุหนายก ใน
รัชกาลที่ ๔ ใช้สำหรับเกียรติยศท่านมาจนตลอดอายุ

พระที่นั่งทักษิณานิมุข

ในห้องนี้จัดไว้เครื่องเล่นต่าง ๆ เป็นต้นแต่ โขน หุ่น ละคอน
หนัง เป็นสิ่งสำคัญ คือ

๑ หน้าหุ่นของหลวง เป็นฝีมือช่างที่มีชื่อเสียงสร้างในสมัยกรุง
รัชกาลที่ ๒ เป็นพื้น สร้างเพิ่มเติมในรัชกาลที่ ๔ บ้างแต่น้อย

๒ หุ่นจีน เป็นของกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ทรงประติมากรรม
คิดทำขึ้น

๓ หัวโขนแลชฎารัตนเกลา ฝีมือเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง คิด
ทำขึ้นมี ๒ คู่

พระที่นั่งบุรพาภิมุข

สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท เสด็จสวรรคตในห้องนี้
เคยวนจิตเป็นทิวเครื่องดนตรีต่าง ๆ พระที่นั่งบุรพาภิมุข กับพระที่นั่ง
ทักษิณานิมุข ๒ องค์นี้ มียกพื้นสูงทางด้านตะวันออก แลมียกพื้น
ตรงมุมทั้ง ๒ ห้องผิดกับมุขอื่น ด้วยเมื่อสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหา
ศักดิ์พลเสพย์เป็นกรมพระราชวังบวร ๆ หาเสด็จขึ้นไปประทับบนพระ
วิมานไม้ ประทับอยู่แต่ที่มุขทั้ง ๒ นี้ ยกพื้นตรงมุมเป็นห้องสรง
ข้าง ๑ ห้องลงข้างคนข้าง ๑

พระที่นั่งวายุสถานอมะเรศ

พระวิมานองค์นี้เป็นหลังใหญ่กว่าเพื่อนอยู่กลาง สมเด็จพระบรม
 ราชเจ้ามหาเสนาบดี^๑ เสด็จประทับแลสวรรคตในพระวิมานหลังนี้
 ต่อมา (จะเป็นในรัชกาลที่ ๓ หรือรัชกาลที่ ๔ ไม่ทราบแน่) เป็นที่
 ประทับฐานพระอิฐสมเด็จพระบรมราชเจ้า ๑ อยู่จนเชิญไปไว้ในวิหาร
 พระธาตุ ที่ในวัดพระศรีรัตนศาสดารามเมื่อในรัชกาลที่ ๖ สิ่งสำคัญ
 ของพิพิธภัณฑสถานซึ่งประดิษฐานไว้ในพระที่นั่งวายุสถานอมะเรศ คือ

๑ พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์
 จำลองจากพระบรมรูปหล่อ ซึ่งประดิษฐานไว้ในปราสาทพระเทพบิดร
 บัดนี้ พระบรมรูปองค์นี้จำลองเมืองารพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประดิษฐานไว้ในบุษบกมุขเด็จพระมหาปราสาท
 สำหรับราชานุสรณ์^๑ อธิศถวายพระราชกุศลสนองพระเดชพระคุณ
 ฐานทรงพระบรมรูป เป็นแท่นของโบราณฝีมือสร้างครึ่งสมัยกรุง

ศรีอยุธยา ได้มาแต่เมืองไชยา

๒ เก้าอี้หวาย กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ ทรงสร้างขึ้นในชั้น
 แรกใช้ธรรมเนียมมีย่นเฝ้า เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
 บวร ๑ ๒ ตัว จะได้ใช้ในการอย่างใดหาทราบไม่

๓ พระแท่นเสด็จออกขุนนางโดยปรกติ ของพระบาทสมเด็จพระ
 บรมโกษาเจ้าอยู่หัว สันนิษฐานว่าแต่เดิมพระแท่นเช่นนี้มีแต่ในพระราชวัง
 หลวง พังสร้างสำหรับพระเกียรติยศพระบาทสมเด็จพระบรมโกษาเจ้าอยู่หัว
 ในรัชกาลที่ ๔

๔ ช่องผนังสองข้าง ตั้งราชบัลลังก์ที่ประทับเสด็จออกเต็มยศ
 เป็นของสร้างในรัชกาลที่ ๕ องค์ ๑ พระที่นั่งกาญจนาภรณ์ที่ของเก่าสำหรับ
 ทรงช้างพระที่นั่งองค์ ๑

๕ ตรงกลาง พระแท่นเศวตฉัตรสำหรับพระเกียรติยศพระบาท
 สมเด็จพระบรมโกษาเจ้าอยู่หัว เดิมมีเศวตฉัตร ๗ ชั้น แลตั้งอยู่ที่พระที่นั่ง
 อิศราวนิฉัย

๖ ตรงช่องผนังสองข้าง ข้างหนึ่งบุษบก ๕ ยอดสำหรับตั้งพระอิฐ
 เป็นของสร้างครั้งรัชกาลที่ ๔ ข้างหนึ่งพระเกาอี้ของพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกองค์ ๑ ของสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุร
 สิงหนาทองค์ ๑ สำหรับเชิญตามเสด็จประพาส (เข้าใจว่าตลอดจนเวลา
 เสด็จการสงครามด้วย)

๗ บุษบก ๓ ยอดเป็นฝีมือเก่าครั้งรัชกาลที่ ๑ หรือรัชกาลที่ ๒
 ยอดมีพรมพนักตร์แลเป็นฉัตรผัดกับบุษบกอื่น ๆ บุษบกนี้องค์กลางเป็นที่
 ประดิษฐานพระอิฐสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท องค์เหนือเป็น
 ที่ประดิษฐานพระอิฐสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ องค์ใต้เป็นที่
 ประดิษฐานพระอิฐสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิพลเสพย์ แต่ว่าชั้น

เดิมบุษบกนั้นเห็นจะตั้งอยู่ที่พระที่นั่งพรหมเมศธาดา พังย้ายมาไว้พระที่นั่ง
วายุสถานอมเรศ ตั้งพระอิฐ ๓ พระองค์ตั้งกล่าวมาเมื่อในรัชกาลที่ ๔
๘ ตรงช่องผนังด้านสกัดข้างหลัง ข้างเหนือพระแท่นของพระเจ้า
กรุงธนบุรี ได้มาจากเมืองแกลง ข้างใต้พระแท่นของกรมพระราชวัง
บวรวิชัยชาญ

๙ เครื่องสูงที่ตั้งรายในพระที่นั่งวายุสถานอมเรศ เป็นเครื่องสูง
สำหรับพระเกียรติยศกรมพระราชวังบวร ฯ

พระที่นั่งปริศนากะกิมข

ห้องมุขหลังพระที่นั่งวายุสถานอมเรศ จัดพิพิธภัณฑสถานส่วน
เครื่องสรรพยุทธ มีสิ่งสำคัญ คือ

๑ ข้างนอกเครื่องพระคชาธาร
๒ ในตู้ใหญ่ริมผนังพระที่นั่งวายุสถานอมเรศไว้ธงย่นต์สำหรับ
นำพล

๓ หุ่นม้าผูกเครื่องม้าทรงของพระบาทสมเด็จพระที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
๔ กลองหน้าลงย่นต์ ตั้งไว้ตรงมุขทางด้านเหนือ เป็นกลอง
อินทเทวี ของกรมพระราชวังบวร ฯ

๕ กลอง ๓ ใบเถา ตั้งไว้ทางมุขข้างใต้ หักมอยู่ที่หอกลองสำหรับ
พระนคร ที่หน้าวัดพระเชตุพน มาแต่รัชกาลที่ ๑ ใบใหญ่อยู่ใน
หอกลองชั้นต้นชื่อว่า “ย่าแสงสุริศรี” สำหรับตีเวลาพระอาทิตย์
ขึ้น แลพระอาทิตย์ตก (เป็นสัญญาณให้เปิดแลปิดประตูเมืองตาม
ประเพณีโบราณ) ใบกลางอยู่ในหอกลองชั้นกลาง ชื่อว่า

“อัครพิณาศ” สำหรับตีเมื่อเกิดเพลิงไหม้ (เป็นสัญญาเรียกคนให้ไป
ช่วยดับเพลิง) ใบเล็กอยู่ในหอกกลองชั้นสูงสุด ชื่อว่า “พิณภูไฟรี”
สำหรับตีเมื่อเกิดศึก (เป็นสัญญาเรียกพลให้เตรียมรักษาหน้าที่ของ
กันพระนคร)

พระที่นั่งอุดรภิมุข

ในมุขห้องนี้ไว้เครื่องเสื่อผ้าต่าง ๆ มีเสื่อผ้าของโบราณหลายอย่าง

พระที่นั่งปัจฉิมาภิมุข

ในมุขห้องนี้ไว้วัตถุต่าง ๆ อันเนื่องด้วยช้างสำคัญ แลเครื่องราช
บรรณาการ แลเครื่องเนื่องด้วยตำนานการสร้างรถไฟในประเทศไทย

มุขเด็จด้านตะวันตก

ที่มุขเด็จนี้ไว้เครื่องไม้จำหลักของโบราณ มีสิ่งสำคัญคือ

๑ ธรรมาสันยอกของโบราณ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวใน
รัชกาลปัจจุบันพระราชทานแด่พิพิธภัณฑ์สถาน

๒ หิวเรือเหาะ เติมเป็นของพระราชวังหลวงลำ ๑ พระราชวังบวร
ลำ ๑ เป็นฝีมือสร้างในรัชกาลที่ ๓

๓ หิวแลท้ายเรือพระที่นั่งรัตนคิลก สร้างในรัชกาลที่ ๓

๔ หิวเรือพระที่นั่งนารายณ์ทรงสุบรรณ เรือลำนี้สร้างในรัชกาล
ที่ ๓ เติมมีแต่รูปครุฑ ชื่อว่าเรือมงคลสุบรรณ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างรูปพระราชนิพนธ์
เปลี่ยนชื่อเป็นเรือนารายณ์ทรงสุบรรณ

เรือพระที่นั่งที่กล่าวมานี้ ถ้าเรือไม่ผูกหมคแล้ว จึงเก็บแต่ศีรษะมา
รักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถาน

พระที่นั่งวสันตพิมาน

เป็นพระวิมานหลังใต้ เมื่อทำการขวรวาธาภิเษกพระบาทสมเด็จพระ
พระที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเฉลิมพระราชมนเทียรในพระที่นั่งองค์
(ก่อนมาหรือภายหลัง ก็เห็นจะเฉลิม พระราชมนเทียร ในพระที่นั่งองค์
เหมือนกัน) จิตพิพิธภัณฑสถานไว้เครื่องตำหนักที่ประทับ มีสิ่งสำคัญ คือ

๑ พระแท่นบรรทม ได้มาจากวัดอรุณฯ พระแท่นองค์นี้ถอดทอง
เก็บอยู่ที่วัดอรุณฯ เคยอยู่บนกุฏิเจ้าอาวาส แล้วเอาลงมาไว้ที่การเปรียญ
ข้างข้าง ที่อยู่ที่ถูกพระข้าง ไม่มีผู้ใดทราบว่าใครมาแต่ไหน หรือใครมาแต่
เมื่อไร แลไม่มีใครเคยเห็นคุมตั้งแต่นั้น

สันนิษฐานว่าพระแท่นองค์นี้เห็นจะเป็นพระแท่นของสมเด็จพระ
สุริเยนทราบรมราชินี เมื่อเสด็จประทับอยู่ที่พระราชวังเดิม เสด็จสวรรคต
ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อขวอก พ.ศ. ๒๓๗๘ เมื่อ...แล้ว พระบาท
สมเด็จพระที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้รื้อ...แดงองค์ที่ประทับ
ไปสร้างถวายเป็นกุฏิเจ้าอาวาส วัดโมลีโลก...ต่อมาพระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างกุฏิ...แลกลูกกุฏิพระตำหนักนั้นไป
ปลูกเป็นกุฏิเจ้าอาวาสวัดเขมาภิรตาราม อันเป็นวัดของสมเด็จพระศรี
สุริเยนทร์ฯ ยังปรกฏอยู่จนทุกวันนี้ พระแท่นองค์นี้ พระบาทสมเด็จพระ

พระปั้นเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็เห็นจะทรงอภิเสถวาทอดุณฯ แต่ใหญ่โตเกินกว่าสมณบริโภค จึงมีใ้คุมขังอยู่ราว ๘๐ ปี จนตัวไม้ชำรุดแลหายไปแล้ว

๒ เครื่องโถงแลถ้วยชามลายน้ำทอง ซึ่งเป็นของสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๒ แลเครื่องลายเบญจรงค์ที่คัมบังแต่ยังน้อย

๓ ภาชนะทองเหลืองซึ่งทำเป็นเครื่องใช้สอยของไทยแต่โบราณที่รวบรวมไว้ในที่นี้ดูเหมือนจะดีกว่าบ้านคามี่ที่ไหน ๆ หมด

๔ รูปภาพเรื่องพระราชพงศาวดารซึ่งติดประทับไว้ในพระวิมานองค์ ๑ เป็นของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์เลอกเรื่อง แล้วให้เขียนขึ้น แลทรงขอแรงกว๊ให้รับแต่งโคลงสำหรับติดกรอบบอกเรื่องรูปเมื่อขุณ พ.ศ. ๒๔๓๐ รูปชุดนี้เดิมติดประทับไว้ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยส่วน ๑ (ซึ่งส่งมารักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถาน) อีกส่วน ๑ ยังติดประทับอยู่ที่พระที่นั่งวโรภาสพิมาน ณ พระราชวังบางปอิน

ที่ห้องมุข พระที่นั่งวโรภาสพิมานทั้งด้านตะวันออกแลด้านตะวันตก ตั้งอยู่ของโบราณ

- ๑ ตู้ใหญ่น้อยสร้างครั้งพระร่วงสุโขทัย
- ๒ ตู้ขอม ได้มาจากหัวเมืองทางตะวันออก (ใบ ๑ มีอักษรจารึกว่า เป็นของเจ้าเมืองขอม แปลกกว่าเพื่อน)
- ๓ เครื่องถ้วยชามสังคโลก

พระที่นั่งพรหมเมศธาดา

พระวิมานหลังนี้ สันนิษฐานว่าเดิมเห็นจะใช้เป็นหอพระ แล้วเป็นที่ประดิษฐานพระอิศวรสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ด้วยไม่ปรากฏในเรื่องพงศาวดารว่าใช้การอื่น มาจนถึงครั้งพระบาทสมเด็จพระบรมโกศเจ้าอยู่หัว (เมื่อเชิญพระอิศวรไปไว้พระที่นั่งวายุสถานอมะเรศจึง) ใช้เป็นคลังเก็บของ พิพิธภัณฑสถานซึ่งจัดตั้งในพระวิมานหลังนี้ เป็นเครื่องประดับพระศาสนาเป็นพน คือ

๑ เครื่องประดับมุกต์ต่าง ๆ

๒ เครื่องงา ในเรื่องงานมีสิ่งสำคัญคือกล่องพระสุพรรณบัตร สมเด็จพระสังฆราชอยู่ไบ ๑

๓ พัดยศแลพัดรอง พัดพระสงฆ์ต่าง ๆ ยังรวบรวมไม่ได้ครบบริบูรณ์ทุกอย่าง มีสิ่งสำคัญ คือ พัดฉัตรกาง เป็นของพระบาทสมเด็จพระบรมโกศเจ้าอยู่หัว ทรงถือนมอทรงผนวช พัดเล่มนี้เดิมอยู่ที่วัดขนิเวศ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แลสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ทรงมณเฑียรไศยทรงถือนมอทั้ง ๒ พระองค์

मुखเชิงบันไดพระที่นั่งพรหมเมศธาดาคำนวณวันออก ไว้บานมุกต์ซึ่งพระเจ้าบรมโกศจุลครุฑยุดนาค ทรงสร้างเป็นบานประตูปัดบรมพุทธารามคู่ ๑ บานไม้จำหลัก เดิมเป็นบานประตูทางขึ้นปราสาทพระเทพบิดรในวัดพระศรีศาสดาราม ๒ คู่

มุขเชิงบันไดทางค้ำวันตก ไว้เครื่องกั้นเฝ้าของโบราณ
พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนครซึ่งจัดขยายคราวนี้ เริ่มจัดจะให้
ได้เปิดทันมงคลสมัยงานเฉลิมพระชนมพรรษาในพ.ศ. ๒๔๖๘ การรวบรวม
สิ่งของแลกระบวนที่จัดยังไม่ครบครันเรียบร้อยบริบูรณ์ทีเดียว อีก
ประการ ๑ สถานที่ต่าง ๆ ที่ได้มาเป็นพิพิธภัณฑ์สถานชั่วคราวชั่วคราว
โดยมากเหลือกำลังที่จะซ่อมให้หมดได้ ในคราวนี้ จึงเลือกซ่อมแต่
ที่จำเป็นแลซ่อมแต่พอเป็นการได้ นับว่ายังบกพร่องอยู่เป็นอันมาก ถึง
กระนั้นหวังว่าท่านทั้งหลายที่ได้มาชมคงจะพอใจแลอนุโมทนาในการที่
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิพิธ
ภัณฑ์สถานขึ้นได้ดังนี้.

หอสมุดพหุภาษา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

ตำบลถนนราชบุรี จังหวัดพระนคร

วันที่ ๑ พฤศจิกายน พระพุทธศักราช ๒๔๖๕

9
—
2